

2002. november 17-én ünnepeljük a Nobel-díjas fizikus, Wigner Jenő születésének 100-ik évfordulóját. A világhírű tudós a fizika több területén is maradandót alkotott, a legrangosabb kitüntetés indoklásában az „alapvető szimmetriaelvek felfedezését” emelték ki. Jóllehet hosszú élete nagyobb részét szülőhazájától távol töltötte, mindig „hálával és szeretettel” gondolt vissza egykori középiskolájára. Egyik előadásában, amelyet az 1980-as évek elején tett hazalátogatása során tartott, diákkorát idézi fel. Ennek, valamint a belső borítónkon látható érettségi osztályképének közlésével emlékezünk a 20. század egyik legnagyobb (és legszerényebb) tudósára.¹

Sok év telt el, mióta utoljára léptem át az Ágostai Hitvallású Evangélikus Főgymnázium küszöbét mint deák. Sokmindent elfelejtettem nemcsak abból, amit ott hivatalosan, mint tantárgyat tanultam, de abból is, amit ott tapasztaltam és tudatalattilag megértettem.

Sok év telt el, mióta utoljára léptem át az Ágostai Hitvallású Evangélikus Főgymnázium küszöbét mint deák. Sokmindent elfelejtettem nemcsak abból, amit ott hivatalosan, mint tantárgyat tanultam, de abból is, amit ott tapasztaltam és tudatalattilag megértettem. Így leírásom nagyon nagyon hiányos lesz. Azonban a szeretet az iskola iránt, a tisztelet amit tanáraink iránt éreztem, velem maradtak és társultak a hálával, ami az idők folyamán, különösen a későbbi években, nagyra nőttek a lelkemben.

A legnagyobb hálát és szeretetet volt tanáraink között Rátz László iránt érzek. Most sokkal mélyebben értem, mint azelőtt, milyen ritka dolog az, hogy valaki lemond egy magasabb állásról – az ő esetében az iskola igazgatóságáról, – és egy szerényebb állást foglal el. Ő szeretett tanítani, szeretete látni, mint hatol be a megértés a tanulók tudatába, mint értik meg milyen nagyszerű az, hogy az emberi ész képes egy gondolatot a másikhoz fűzni, képes a következtetésekből csodálatos épületet – erős épületet – alkotni. Sok nagy tudós fejezte ki csodálatát ezen képességeinkkel kapcsolatban, de ő szerette a csodát látni és érezni. Nagyobb dolognak tartotta ezt, mint a csodát csupán felismerni.

Rátz László – képe az egyetemen a munkaszobámban van – nem csak az iskolában tanított. Neumann Jánosnak, kinek szinte egyedülálló tehetségét csirájában felismerte, magánórákat adott, nekem több ritka érdekességű könyvet adott olvasásra, és ezekből nemcsak matematikát tanultam, de csodálatot is szereztem a következtetések bámulatosan ügyes egymáshozszövése iránt is. Megértettem nagyon korán, hogy ez a matematika lényege, ez a matematikus művészete és kiváltsága.

Nem akarok minden tanáromról oly részletesen írni, mint Rátz Lászlóról szeretnék. De majdnem mindenikre örömmel emlékezek. Opper Imre nemcsak a mértan elemeivel ismertetett meg minket, tornatanárunk is volt. Ő volt egyik legfiatalabb tanárunk, és egész nemrégig haláláig fenntartottuk kapcsolatunkat. Gretzmacher Jenő főleg németre tanított és a Wilhelm Tell-el ismertetett meg minket. Szolártól latint tanultunk és néha ma is örömet okoz visszaemlékezni arra, amit tőle tanultam, és újra olvasni azt, amit ő mutatott be nekünk. Kubacska természetrajzot tanított, és nagyon sokáig nem tudtam, mit szeretek jobban, növénytant vagy matematikai fizikát. Fizikát, persze, Mikola Sándortól tanultunk és büszkén mondhatom, hogy két év után annyit tudtam, hogy a fizikai kurzus, a budapesti Műegyetemen vagy a berlini Technische Hochschulen, majdnem teljesen ismétlésnek tűnt fel.

Talán jó lesz megjegyezmem, mielőtt rátérnék iskolatársaimmal való kapcsolataimra, mily sokat segített tanárainknak az a tudat, hogy nincsenek elszigetelve a tudománynak legmagasabb házából: az egyetemtől. Ismerték a tanáraink az egyetemi kollégáikat és néha, noha talán ritkán, egy szombat délutánt együtt töltöttek velük egy budai kávéházban – később egy párszor engem is meghívtak oda. Ilyesmi, sajnos, itt Amerikában, legalább Princetonban nem létezik. Az is sokat segített az iskola nívójának, hogy magániskola volt, nem volt a 419-ik valami ötezer iskola között. Itt, Amerikában is, a magániskolák szelleme emelkedettebb, mint az államiaké.

Az iskolatársaimmal való kapcsolataimra nehezebbre esik visszaemlékezmem. Az első években Kisfalvi Imre, Mandel László és Deutsch Dezső állottak legközelebb hozzám. Az első kettő még a középiskolai évek alatt hunyt el, Deutsch Dezsőt későbbben, de nagyon korán vesztette el a világ tragikus körülmények között. A későbbi években Popper László és Riemer József állottak legközelebb hozzám. Popper Lászlóval nem sikerült felújítanom a kapcsolatokat – most sem tudom, mi volt a sorsa a világháború alatt. Riemer egyszer meglátogatott Amerikában – úton volt Ausztrália felé. Kubacska András – a tanár egyik fia – az egyetlen, akivel néha levelezek. Ez az elszakadás, tudom, főleg az én hibám.

Megismételjem, hogy hálával és szeretettel gondolok a középiskolára, ahol oly sokat tanultam? Hogy gyakran emlékezek vissza, talán vágyódással, a napokra, melyeket benne töltöttem? Hogy órákig tartana, ha mindarról beszámolnék, amire vele kapcsolatban emlékezek? Azt hiszem, aki hasonló érzelmeket táplál, úgy is tudja mindezt és sok mást, amit szavaim csak sejtetnek.

Wigner Jenő

¹W. J. saját kézzel írt előadás-vázlatát, melyet változtatlan formában közlünk, valamint a fényképet Marx György professzor bocsátotta a KöMaL rendelkezésére.